

Kyrkligt silversmide 1520—1700.

År 1513 fick silversmeden i Vadstena, Johannes Menss, uppdrag av Birgittaklostret att förfärdiga ett helgonskrin av silver för den heliga Katharinas kvarlevor. Detta var den sista större beställning, som någon katolsk institution gjorde i Sverige. Sådana hade under medeltiden varit talrika, ty kyrkans liturgi fordrade mångahanda kärl. Det fanns icke ett altare, som saknade guld- och silverföremål, med vilka mässan celebrerades. För att inte tala om de talrika relikerna, som krävde dyrbara infattningar och kärl till förvaring. Ju flera relikers desto rikare var kyrkan eller rättare sagt kunde den bli; en relik var en kapitalplacering med räntesatser av oanade möjligheter. Och ju finare relikens var, desto dyrbarare måste den monteras. Våldiga guld- och silverskatter hopades också i de större kyrkorna. En föreställning om detta får man också i dr *Olle Källströms* avhandling om Gustav Vasas silverkonfiskationer, som tidigare anmäls i denna tidskrift. En framställning av 1500-talets silversmide i Sverige har samme författare nu givit i det stora verket om *Svenskt silversmide 1520—1850* (Nordisk Rotogravyr, Stockholm 1941), vars första del om renässans och barock nyss utkommit. Som fortsättning på Källströms bidrag följer dr *Carl Hernmarcks* framställning av barocksilvret.

I hög grad är det kyrkliga silvret vägledande för forskaren, då det bevarats i större utsträckning än det profana och då det dessutom utgöres av rätt dyrbara föremål. Reformationen gynnade inte guldsmedskonsten i samma grad som medeltidskyrkan gjort. Tvärtom hade den berövat kyrkorna konstverk av oskattbart värde och nästan helt utplånat vissa föremålstyper. Mässan krävde ett enklare ceremoniel, och helgonkulten hade helt och hållet avskaffats. Kyrkoordningen 1571 var dock fördragsam mot det gamla. Detta förklarar, att ett nytt relikskrin kunde beställas och utföras för Erik den heliges ben i Upsala domkyrka. Mera radikala voro besluten vid Upsala möte. Först omkring år 1600 börjar nyanskaffning i rätt stor skala. Man kan i samband med den nya produktionen lätt konstatera, att traditionen levde kvar. I huvudsak ärvdes medeltida former även om dekorationsdetaljerna fingo renässanskaraktär. Ur stilsynpunkt är sedan tiden omkring 1650 en vändpunkt. Alltjämt var traditionen stark, och man kan t. o. m. iakttaga vissa ur stilistisk synpunkt högst förvånande »återfall» under 1600-talets senare del i äldre svenska förebilder — trots tysk barock och fransk hovstil från Louis XIV. Denna tid utmärkes eljest för en tilltagande sekularisering. Kyrkans altarkärl få profan form eller övertagas direkt från hemmen: som vinkanner fingo tjäna barocka dryckeskanner, som oblataskar utsökt fina konfektaskar med lekande amoriner på locket, som dopskålar dyrbara kallskålar, medan ljusstakar, kandelabrar och kronor vandrade direkt från herremännens gästbudssalar till Guds hus.

Ett kärl, som tydligt avspeglar den nya läran är *kalken*. Cuppan

blir betydligt större, då det nya nattvardsbruket krävde vinet även åt lekmännen. De gamla kalkarna försågos därför nästan alltid med en ny, större cuppa. Eljest bibehölls i huvudsak den medeltida formen under hela 1600-talet, som kan ses på sådana ex. som kalkar i Katarina, Ulrika Eleonora och Maria kyrkor i Stockholm. *Oblatasken* var en nyhet bland kyrkosilvret, om man icke betraktar dem som avkomlingar av pyxis, en ask, i vilken den invigda hostian förvarades (i andra askar förvarades den oinvigda hostian), ända till Upsala möte, då dess bruk avskaffades. Naturligtvis fingo de medeltida pyxis tjäna det nya ändamålet. Men en rätt betydande nyanskaffning har ägt rum att döma av det bevarade förrådet. Formen blev antingen rund (t. ex. i Bandekinds kyrka från 1628) eller rektangulär (Norsunda kyrka, 1634, Storkyrkan med reliefframställning av Nattvarden). Under barocken fick oblatasken mera profana former. Den blev oval, och sidorna pryddes med drivet arbete återgivande frukter, fåglar, amoriner m. m.

En nyhet var också *vinkannen*, som inte bara var en kopia av dryckeskannen. De medeltida föregångarna, ampullerna, användes parvis, den ena för vatten och den andra för vin, som skulle blandas. Kärnen voro emellertid ganska små. Den protestantiska typen är antingen päronformig och liknar delvis ampullerna eller också cylindrisk och efterbildar då i regel de profana dryckeskannorna. Vackra ex. finnes i S. Nicolai kyrka i Stockholm (med reliefscener) och i Allhelgona kyrka i Nyköping (med reliefer framställande Getsemane, Korsfästelsen och Uppståndelsen ur graven).

En nyhet bland kyrksilvret är också *dopskålen*. Den är rund och står på en låg fot. En ovanligt ståtlig skål finnes i Jacobs kyrka i Stockholm. Andra ex. kunna nämnas från Allhelgona kyrka i Nyköping. Ett praktnummer utgöres av den stora dopfunten i Slottskyrkan, utförd av den franske guldsmeden J. Fr. Cousinet, som flyttade hit 1693. En annan importerad fransman, Bernhard Fouquet, har förmodligen gjort modellen. Funten väger 78 kg. och är den tyngsta silverpjäs, som finnes i vårt land. Silvret hade utvunnits ur den malm, som Baltzar Grill importerat från Sumatra över Amsterdam — ett experiment utan motstycke.

Av altarets ljusredskap nämnas *stakar* av silver mycket sällan; det vanligaste materialet var malm och tenn. Ännu ovanligare var guld; år 1616 omtalas dock att ett par guldljusstakar skulle förarbetas för konungen. Under barocken blevo silverstakar och kandelabrar mera vanliga. Mera sällan utmärkas de för finess i detaljerna — de voro ju avsedda att ses på visst avstånd. Formen är tysk och utmärkes av rund fot, rikt ornerad och ibland försedd med små kulfötter, ett vridet skaft och droppbricka. Kandelabrar blevo också vanliga under 1600-talets senare hälft. Formen är mera varierad och ibland prydd med figurmotiv, uppbärande ljusarmar t. ex. på en kandelaber i Storkyrkan och i Olai kyrka i Norrköping. Ibland kan man finna en önskan att skapa en hel ensemble på altaret. I Tyska kyrkan i Stockholm hade man en kandelaber

